

De klassieke propedeuse van de jurist

(Rede, gehouden op 25 januari 1986 in de Aula van het Academiegebouw te Groningen ter gelegenheid van de 225ste verjaardag van de stichting van het Genootschap Pro Excolendo Jure Patrio.)

Zeer geachte genodigden, zeer gewaardeerde leden van het Genootschap.

Het vergaat de historicus die terugziet op gebeurtenissen van welke hij zelf getuige is geweest vaak als de bergwandelaar die, op de top van een helling aangekomen, omziet in het dal onder hem en daarin voor het eerst zijn hele tocht kan overzien. Hij ziet vanuit zijn hoge uitkijkpost de markante punten in het pas doorkruiste landschap en het valt hem dan dikwijls op dat sommige dezer hem tijdens zijn wandeling door de vlakke kenmerkender en belangrijker voorkwamen dan zij nu, gezien tegen het geheel van het landschap, inderdaad blijken te zijn. Andere blijken vanaf grotere afstand karakteristieker, meer bepalend, dan zij van dichtbij leken. Sommige zelfs zijn eerst vanaf geruime afstand als zodanig herkenbaar en kunnen dan - als de Engelse "hill figures" - een heel landschap blijken te beheersen. Op één dier, eerst na de afstand van enige jaren herkenbaar geworden bakens in de jongste rechtsgeschiedenis wil ik u, bij deze bijzondere gelegenheid, wijzen.

Ik moet u daartoe allereerst terugvoeren naar het jaar 1953, het jaar dat eindelijk de parlementaire behandeling van de vraag naar de gebodenheid ener nieuwe civielrechtelijke codificatie mocht zien, het jaar ook waarin de minister onder wiens verantwoordelijkheid Meijers' onderneming geschiedde - minister Donker - het moment gekomen achtte het terrein van zijn werkzaamheden uit te breiden tot dat van zijn collega voor Onderwijs door zich in het openbaar uit te spreken over de inhoud en de doelstellingen van het toenmalige rechtenonderwijs. Het geschiedde tijdens een lunch in het Parkhotel te Amsterdam, waar de minister het woord voerde op uitnodiging van de Notariële Vereniging dier stad. Het was een lezing die veel opzien baarde. De kranten roken een sensatie. Dezelfde dag nog (21 oktober) maakte het Algemeen Handelsblad in een opvallend geplaatst bericht gewag

van het door de minister betoogde en ook de andere dagbladen maakten, soms in geruchtmakende kolommen, melding van zijn vertoog. De juridische wereld, nieuwsgierig geworden door de berichten in de dagbladen, moest echter naar de nauwkeurige inhoud van de voordracht raden daar de couranten slechts een beknopte weergave van het door de bewindsman gezegde bevatten. Sommigen raakten daarvan ongerust en toen de Leidse hoogleraar en toenmalige hoofdredacteur van het NJB, J.C. van Oven, geruchten vernam dat zijn eigen vak - het Romeinse recht - op het punt stond te worden afgeschaft en vervangen door een cursus elementair boekhouden, werd door de redactie van het NJB bij de minister op openbaarmaking van de integrale tekst van zijn lezing aangedrongen. Nog in november publiceerde het Juristenblad de authentieke tekst onder de titel "De vorming van de jurist"¹, de redactie van het WPNR deed hetzelfde² en zo dan konden alle soorten juristen kennis nemen van het door de minister verkondigde. Wat nu behelsde het betoog dat zoveel emoties had ontkend??

De minister werd - zo bleek - geplaagd door de gedachte dat het rechtenonderwijs niet meer zou aansluiten bij de eisen die de maatschappij (naar zijn inzicht) aan de jurist zou stellen: het administratieve recht, het fiscale en het internationale recht behoorden niet tot de verplichte juridische vakken, terwijl de jurist ook de nodige kennis op economisch en sociaal gebied zou ontberen. Lacunes die de bewindsman meende te moeten vullen door verplichtstelling der vakken fiscaal recht, administratief recht en internationaal recht, een véél grondiger behandeling der economie én een verplichte introductie in de beginselen der sociologie, het modevak dier dagen.

Teneinde nu voor al dit moois in het studieprogramma ruimte te kunnen scheppen, deed de minister een naar veler oordeel stuitende suggestie: hij stelde voor als verplichte vakken voor het kandidaats-examen te laten vervallen de vakken Oud-vaderlands recht én Romeins recht, welk laatste recht door de Amsterdamse gelegenheidsredenaar werd bestempeld als een "vreemd rechtsstelsel, dat bovendien geen levend recht is en zijn betekenis voor

-
1. NJB 1953, blz. 866 e.v.
  2. WPNR 1953, no 4321.

onze tijd voornamelijk hieraan ontleent dat het, grotendeels niet eens rechtstreeks, maar via de Code Civil, de totstandkoming van ons Burgerlijk Wetboek heeft beïnvloed"³. Zo toonde zich de minister een waardig opvolger van de achttiende-eeuwse codificatoren en hun politieke trawanten: hij was geen vriend van het Romeinse recht! De minister stond niet alleen in zijn opvattingen: een maand voordien, om precies te zijn op 25 september, had een andere spreker - De Deken der Nederlandse Orde van Advokaten, mr Visser van IJzendoorn - zich in vergelijkbare zin uitgelaten, zij het in een ietwat minder sjieke omgeving: een vergaderzaal in het gebouw "De Harmonie" te Leeuwarden, waar de Orde haar eerste vergadering hield. Ook het betoog van de heer Visser van IJzendoorn trok de aandacht, voornamelijk omdat hij - meer nog dan minister Donker - zijn fiolen van toorn uitstortte over het Romeinse recht. Hij constateert dezelfde gebreken in de toenmalige juridische opleiding als de minister en merkt dan op: "Van onze hedendaagse maatschappij, haar bouw en werken, en de stromingen, die haar beheersen, leert onze jeugd op het klassieke gymnasium al bitter weinig (...) en nu op de universiteiten? Begint men daar met de toekomstige jurist op de hoogte te brengen met de hedendaagse maatschappij? (...) Niets daarvan! Gedurende de studie voor het kandidaats is nog steeds de hoofdschotel "het Romeinse recht" (...) Philosophie wordt niet aangeroerd, sociologie als studievak ontbreekt ook hier (...) in stede van te beginnen met de jongeman hierover iets te vertellen en de geweldige leemte te vullen die het gymnasium achterlaat, begint men aan onze universiteiten met "het Romeinse recht""⁴.

Aldus de heer Visser van IJzendoorn, in wiens woorden jaren van nauwelijks verwerkt gymnasiastenleed doorklinken. Zo zien wij in het jaar 1953 het oudste juridische vak, het Romeinse recht, belaagd door de justitieminister en de deken der advocatenorde; het werd hen niet door ieder in dank afgenomen. Het oudste juridische Genootschap van Nederland, ja volgens de Leidse hoogleraar De Blécourt in zijn soort zelfs het oudste genootschap van de gehele wereld, achtte het gewenst, gezien het

---

3. T.a.p. (n.l.) blz. 869.

4. Advocatenblad 1953, blz. 301.

belang der in het geding zijnde zaken, van zijn gevoelens te doen blijken. Het betrof natuurlijk ons Genootschap Pro Excolendo Jure Patrio dat in een bijzondere vergadering aandacht besteedde aan het probleem van de opleiding van de jurist. Het Genootschap heeft voor deze op 3 februari 1954 te houden vergadering een drietal praeadviezen laten opstellen en drukken, praeadviezen die waren opgesteld door juristen van zeer uiteenlopende werkring: mr W.J. Benes, toen kantonrechter hier ter stede, mr A.J. Romijn, burgemeester van Winschoten en de hoogleraar Romeins recht H.J. Scheltema⁵. Het moet gezegd worden, dames en heren, dat de geestelijke vader van ons Genootschap, Frederik Adolf van der Marck, bij het lezen dezer praeadviezen de haren te berge zouden zijn gerezen. De praeadvieseurs namelijk verklaarden zich eenstemmig warme voorstanders van het behoud van het verplichte onderwijs in het Romeinse recht. Nu heeft de oprichter van Pro Excolendo een levenslange kruistocht ondernomen tegen de positie van het Romeinse recht in het academische onderwijs; de oprichting van een Genootschap Ter bevordering van het Vaderlandse Recht op 24 januari 1761 is daarvan juist één der wapenfeiten! Ik weet zeker dat onze Van der Marck van harte zou hebben ingestemd met de heren Donker en Visser IJzendoorn⁶.

Geachte toehoorders!

Het ligt niet in mijn bedoeling bij deze feestelijke gelegenheid het Genootschap te kapittelen omdat het zijn historische missie - de vernietiging van het verplichte academische onderwijs in het Romeinse recht - vergat op een moment waarop de tijd daarvoor rijp leek. Dat zou onpassend zijn, onrechtvaardig bovendien en onjuist. Onrechtvaardig omdat men van het Genootschap Pro Excolendo Jure Patrio ná zijn belangrijke wetswijziging van 1854 niet meer een principiële afwijzing van het Romeinse recht mag verwachten en onjuist omdat, naar mijn persoonlijke opvatting, het onderwijs in het Romeinse recht, mits op de juiste wijze

---

5. Praeadviezen inzake de Opleiding van de Jurist (Uitgave van het Genootschap "Pro Excolendo Jure Patrio", Groningen 1954).

6. De geïnteresseerde lezer zij hieromtrent verwezen naar: De Blécourt, Pro Excolendo en de Rechtsgeschiedenis (Verhandelingen van het Genootschap PEIP, achtste deel, eerste stuk (Groningen 1937)) passim.

verzorgd, een onovertroffen leerschool in juridisch denken kan zijn. Neen, niet dus om die reden heb ik u teruggevoerd naar de gebeurtenissen der jaren 1953 en 1954. Ik deed dit, omdat de toen gevoerde discussie het begin heeft ingeluid van een proces dat, naar mijn stellige overtuiging, het gezicht van de juridische faculteit en haar afgestudeerden binnen enige jaren ingrijpend heeft gewijzigd, een proces dat daarom van monumentale betekenis moet worden geacht voor het rechtenonderwijs en daardoor voor de gehele juristerij: ik bedoel de teloorgang van de klassieke vorming als de basis waarop het rechtenonderwijs werd gebouwd en hiermede dan - geachte toehoorders - kom ik ter zake.

Er zijn, dunkt mij, twee redenen waarom de studie der klassieke beschaving en die van het Latijn in het bijzonder zo diep lagen verworteld in de Nederlandse cultuur van het Ancien Régime. Daar is natuurlijk eerst en vóoral de domineescultuur waarmede ons land ooit is gezegend geweest: de neiging tot religieus fundamentalisme en de daaruit voortvloeiende drang tot dogmatiek en scheurmakerij - de Nederlander met zijn wezen aangeboren-dwingen tot een nauwkeurig onderzoek der bronnen, tot een gedegen kennis van het Grieks en het Hebreeuws en - uiteraard - van het Latijn, de taal van de Calvijn! Dat is de reden waarom de wieg der oriëntalistiek in Nederland heeft gestaan en waarom Nederland in de zeventiende en achttiende eeuw zulke eminente Graeci opleverde (ik noem de namen van Runckenius, Hemsterhuis en Valckenaer, geleerden die de grondslag hebben gelegd voor de moderne klassieke taalwetenschap). Het andere been waarop de studie der klassieken stevig in de Nederlandse klei stond was - u raadt het reeds - de rechtenstudie!

De studie der rechtsgeleerdheid betekende in de tijd vóór de codificatie weinig meer dan de bestudering van een wonderlijk, oeroud wetboek dat voor een geheel andere samenleving was bedoeld en dat bovendien in een vreemde taal, het Latijn, was geschreven: het Corpus Iuris! Zo bestond er een vanzelfsprekend verband tussen de rechtenstudie en de kennis van het Latijn: het één was ondenkbaar, ja zelfs onmogelijk zonder het ander. De verbinding tussen de rechtenstudie en de klassieke cultuur was echter nog inniger dan men op grond van dit feit alleen al zou

mogen aannemen. U dient namelijk te bedenken dat er aan onze academies tot in de vorige eeuw een algemene propedeuse bestond waar de studenten der verschillende faculteiten elkander ontmoetten en waarin onderwijs werd gegeven in de "artes et bonae litterae", in de geschiedenis der klassieke oudheid, in de traditionele (dat is de Aristotelische) wijsbegeerte (het Cartesianisme gold lange tijd als gevaarlijk) en - natuurlijk - de klassieke letteren, het Grieks en het Latijn. De letterenfaculteit, zoals wij die nu kennen, bestond als zodanig niet: de hoogleraren in de oude talen, minder betaald dan hun juridische en theologische collegae, werden ingezet in deze propedeuse in de humaniora.

Het is voor moderne generaties bijna onvoorstelbaar hoe vanzelfsprekend de rechtenstudie en het Latijn samengingen. Ik geloof zelfs dat die vanzelfsprekende samenhang tussen Latijnse taal en rechtenstudie één der belangrijkste oorzaken is geweest van de toch wel uiterst merkwaardige lotgevallen van de "Inleidinghe tot de Hollandse Rechtsgelerdheid". De "Inleidinghe" namelijk is door Hugo de Groot tijdens zijn gevangenschap op Loevestein in het Nederlands geschreven "teneinde" - ik citeer hem woordelijk - "onze Duitsche moedertaal te vereeren ende te toonen dat ook deeze wetenschap in dezelve taale zeer wel kan verhandelt worden"⁷. De "wetenschap" echter verwachtte, anders dan de praktijk, weinig heil van een in de "sermo Belgicus" geschreven "manuductio", zoals Voet de "Inleidinghe" noemt: in het academisch onderwijs werd nauwelijks gebruik gemaakt van de "Inleidinghe". Haar grote vermaardheid op de universiteit verwierf het boek pas ná de invoering der moderne wetboeken, toen het erin behandelde recht al niet meer het geldende was. Toen ook - in 1835 - werd er een vertaling van het werk gemaakt, uiteraard in het Latijn. De vertaler - Joannes van der Linden was het verwachtte er een groot nut van. Vooral omdat men er het Nederlands van Hugo de Groot zoveel beter door zou begrijpen! De "Institutiones Iuris Hollandici", zoals de vertaling van de "Inleidinghe" werd genoemd, werd overigens eerst in 1962 (!)

---

7. Zie: "Brief van den heere Hugo de Groot aan zijne kinderen" en de "Voorrede van den eersten druk", afgedrukt in de uitgave van de "Inleidinghe" van Fischer en Meyers (Leiden 1965), blz. XXVIII en XXIX.

door Fischer in druk gegeven⁸; toen diende haar verschijning nog slechts een bibliografisch nut.

Een ander voorbeeld van de samenhang tussen het Latijn en de studie in de rechten betreft één der geschriften van onze eigen Van der Marck. Ik bedoel zijn boek over de beginselen van het Groninger burgerlijk recht, de "Institutiones Iuris Privati Civilis Communis et Rei Publicae Groningo-Omlandicae proprii", waarvan wij dit jaar tevens de 225ste verjaardag vieren. Het is Van der Marcks bedoeling geweest om door middel van dit boek de studie van het vaderlandse recht - en daaronder verstond hij in het bijzonder het provinciale, Groninger recht - te bevorderen, evenals hij dat beoogde met de oprichting van Pro Excolendo in hetzelfde jaar. De taal nu waarin hij zijn uiteenzettingen giet is die van het nu juist door hem zo verfoeide Romeinse recht, het Latijn, hetgeen aan zijn beschouwingen over de "Stocklegginghe" in Drenthe en het Oldambtster Zakenrecht voor de moderne lezer een enigszins bespottelijk karakter geeft, temeer wanneer men bedenkt dat de taal der daarin behandelde rechtsbronnen (zoals het Ommelander Landrecht, of het Landrecht van Drenthe) wel degelijk die van het Nederduits was! Er was toen echter niemand, die dit als een inconsequentie ervoer; het sprak immers vanzelf dat een geschrift van juridische aard, geheel ongeacht de inhoud, in het Latijn was vervat. Nu was het Latijn tijdens het Ancien Régime natuurlijk overal in Europa de academische taal bij uitstek, maar voor Nederland gold dit in versterkte mate. De beide "conseillers de l'université" Cuvier en Noel, twee objectieve en soms strenge waarnemers die in 1811 in opdracht van Napoleon het Nederlandse onderwijsbestel kwamen inspecteren, schrijven aan hun meester over ons land:

"C'est peut-être le pays où l'on écrit encore le plus et avec le plus d'élégance en Latin, soit en vers, soit en prose et où l'on a le plus d'occasions, car chaque nouveau professeur, chaque nouveau recteur, ne peut entrer en fonctions sans avoir prononcé un discours latin (...) Toutes les leçons se font en latin, excepté celles de quelques cours fondés exprès

---

8. Institutiones Iuris Hollandici, ed. H.F.W.D. Fischer (Haarlem 1962) Zie ook daar, blz. XVIII, de voorrede van Joannes van der Linden.

pour des étudiants non lettrés, tels des militaires, des marins ou des chirurgiens"⁹

Anders moest dit natuurlijk worden na de invoering van de in de landstaal, de sermo vulgaris, geschreven codificaties. Dat zou men althans logischerwijze verwachten; het tegendeel is echter het geval. Er is na de samenvoeging der Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden in het Koninkrijk van Willem I door de noordelijken een felle strijd gevoerd tegen de boosaardige Belg, die ons het Latijn in het academisch onderwijs wilde ontnemen en dat vervangen wilde zien door de landstalen. Met name Joan Melchior Kemper, de door de koning uitverkoren treurige codificator van het burgerlijk recht, beschouwde het behoud van het Latijn in het academisch onderwijs als een triomf en een waarborg voor de ware wetenschap! Men wilde de academische cultuur, die altijd een Latijnse cultuur was geweest, in de traditionele vorm behouden, alhoewel men wel degelijk wist dat in het buitenland alom werd overgestapt op de nationale landstalen. Een schitterend voorbeeld van de geest dier dagen levert een gebeurtenis uit het jaar 1814. De Groninger Academie bestond 200 jaren en vierde feest. In de rij van personen die Rector en Senaat met het tweede eeuwfeest kwamen gelukwensen bevonden zich ook enige leden van ons, helaas onder de druk der jaren bezweken Groninger zustergenootschap "Veritas et Officium", dat de studie der critische wijsbegeerte tot doel had. Zij kwamen de academie een prachtig geschenk aanbieden: de verzamelde werken van de wijsgeer Kant, vanuit het oorspronkelijke Duits geheel vertaald in het Latijn opdat men daarvan ook in Nederlandse, academische kring kennis kon nemen!

De enige concessie die men binnen de juridische faculteit aan de nieuwe tijd wilde doen, betrof het onderwijs in het burgerlijk recht dat voortaan in de taal van het wetboek werd gegeven. Al het overige echter - het staatsrecht, het strafrecht, en natuurlijk - het Romeinse recht - bleef gegeven worden in het Latijn. Allengs echter brokkelde de Latijnse veste af: de studenten - kennelijk op de Latijnse scholen slecht voorbereid op

---

9. Cuvier & Noel, Rapport sur les établissements d'instruction publique en Hollande, et sur les moyens de les réunir à l'université impériale blz. 116-117.

het academisch onderwijs - verstonden het Latijn van hun professoren niet en drongen aan op afschaffing van iets dat meer en meer als een anachronisme werd ervaren. De hoogleraren die tijdens college prijs stelden op direct contact met hun leerlingen, begonnen hun lessen traditiegetrouw met een zinsnede als "Heri progressi sumus" en zetten vervolgens het college voort in het Nederlands. Toch heeft het geduurd tot de Hoger Onderwijswet van 1876 voordat het Latijn als academische voertaal definitief ten grave werd gedragen. Een enkele zonderling maakte gebruik van de in de wet geboden mogelijkheid om nog colleges in het Latijn te geven, maar - schrijft Huizinga - "de tijden waren voorbij"¹⁰. Bij de Hoger Onderwijswet van 1876 gaf de universiteit nog iets meer prijs van haar oude tradities: niet alleen het Latijn als academische omgangstaal, maar tevens de in oeroude tradities wortelende humanistische propedeuse, waaromtrent ik zojuist reeds sprak. Betekende dit nu dat het waardevolle erfgoed der "artes liberales" voorgoed verloren ging? Geenszins! Het werd slechts aan de universiteiten ontnomen en toevertrouwd aan de middelbare school. Op deze wijze ontstond, door de Hoger Onderwijswet van 1876, het gymnasium, een betrekkelijk moderne inrichting voor middelbaar onderwijs dus, die een synthese is van het naar veler oordeel slechte, want zeer eenzijdige onderwijs der oude Latijnse Scholen en de voormalige humanistische propedeuse der academies.

Het nieuwe gymnasium, bij de wet benoemd tot beneficiarius der oude academische humanistische tradities had zich zo een bijzondere positie verworven: het mocht zich beschouwen als het voorportaal der academie en kon zich derhalve terecht verheven voelen boven de oudere, reeds in 1869 door Thorbecke gecreëerde Hogere Burgerschool, de representant van een geheel ander, utilitaristisch wereldbeeld, die van de academie werd geweerd: amendementen op de wet van 1876 die inhielden dat HBS-abituriënten zouden moeten kunnen worden toegelaten tot de faculteiten der natuurwetenschappen en geneeskunde werden verworpen. Er werd

---

10. Zie over de ondergang van het Latijn als academische voertaal: J. Huizinga, *Geschiedenis van de universiteit gedurende de derde eeuw van haar bestaan, 1814-1914* (Eerste deel van *Academia Groningana MDCXIV - MCMXIV*); in *Verzamelde Werken VIII*, blz. 180 e.v.

tijdens de parlementaire behandeling van de nieuwe Hoger Onderwijswet óók een amendement ingediend door een lid, ja zelfs een erelid van Pro Excolendo: het was het kamerlid Sam van Houten, dat voorstelde om HBS'ers toe te laten tot de studie der Staatswetenschappen. Weliswaar werd het voorstel van het Groninger kamerlid verworpen, maar het was een teken aan de wand! Toont het immers niet aan dat reeds bij de creatie van het moderne gymnasium vraagtekens bij zijn exclusiviteit werden geplaatst!? Het werd blijkbaar reeds toen door menigeen niet meer vanzelfsprekend geacht dat aan een academische opleiding per definitie een humanistische propedeuse vooraf diende te gaan, niet voor de typische bèta-faculteiten en óók niet voor een tak der rechtsgeleerdheid, te weten de studie der Staatswetenschappen! Inderdaad bleken de privileges van het gymnasium niet bestand tegen de pragmatische geest der tijd. Er scheen geen enkele reden om HBS-abituriënten de toegang te ontzeggen tot faculteiten zoals die der wis- en natuurkunde, waarvoor zij even goed - en soms zelfs beter - waren voorbereid dan de gemiddelde gymnasiast. Wijziging van Wet en Statuut leek geboden. Het heeft echter geduurd tot de Wet van 7 november 1917 en het nieuwe Academische Statuut van 1921 toen de toelating tot bepaalde universitaire examens niet meer uitsluitend aan het gymnasium-diploma, maar óók aan het HBS-diploma werd verbonden. Voor de juridische faculteit evenwel, met haar sterke Latijnse tradities, bleef de oude regeling gelden: HBS'ers werden daarin niet toegelaten dan nadat zij een staatsexamen gymnasium hadden afgelegd. Uitmuntende juristen, zoals de gebroeders F.G. en H.J. Scheltema - beiden "burgerscholieren" - hebben deze weg gevolgd. De eerste, kleine scheur in het gymnasiale bastion dat de juridische faculteit vormde, werd geschoten door de opleiding in het Nederlands-Indisch recht, waartoe ook HBS'ers werden toegelaten. Met het verlies van Indië (ongetwijfeld mede veroorzaakt door deze onbezonnenheid) was echter alles weer bij het oude, maar met de rust was het gedaan. En zo dan, zijn wij aangeland in het jaar 1953, in de Leeuwarder Harmonie, waar de Deken der Advocatenorde zijn gram uit over de rechtenstudie en de positie van het Romeinse recht daarin. Voor de goede verstaander was er nog méér in deze donderspeech te horen: ongenoegen, ja zelfs nauw verholen verontwaardiging over, wat de heer Visser van IJzendoorn noemt, " de enorme leemte

(...) die het gymnasium achterlaat"! Het waren deze woorden, niet alléén de ondoordachte tirade tegen het Romeinse recht, die de hoofdredacteur van het NJB, Van Oven, noopten tot een redactioneel hoofdartikel in het NJB van 5 december 1953, waarin de hoogleraar pleit tegen de afschaffing van het verplichte onderwijs in het Romeinse recht: "wij behoeven niet te schetsen, wijzen er echter wél op dat dat verlies diep zal doordringen ook buiten ons terrein, want de verdringing (van dit vak) uit de verplichte studie, zal onvermijdelijk leiden tot de toelating van HBS-abituriënten tot onze studie, 't geen weer van onvoorzienbare invloed zal zijn op de positie van het gymnasium en daarmee op de studie der klassieke oudheid"¹¹. Binnen Pro Excolendo kon men dezelfde geluiden horen. Zo schrijft onze praeadviseur Romijn "dat door de afschaffing van de verplichte studie in het Romeinse recht de gebruikelijke klassieke vooropleiding (...) zoal niet geheel zal verdwijnen dan toch sterk zal inschrompelen"¹²!

Hoe weinig konden beide heren vermoeden, dat het begin van het einde der voor juristen verplichte klassieke vooropleiding voor de deur stond: in 1958 reeds was het zover. Wat was het geval?

Het notariaat, geachte toehoorders, behoort tot de krachtigste juridische lobbies van Nederland. Nadat het zich sinds 1956 door de opneming van art. 671a BW had verzekerd van een wettelijk gegarandeerde bron van welstand, moest de positie van de notaris op de diverse vaderlandse herensociëteiten worden verhoogd door een verandering in zijn titulaire status. Ook déze dorpsnotabele moest, evenals de dominee, de apotheker en de huisarts, academicus worden! Er werd daartoe een commissie ingesteld, onder het voorzitterschap van Pitlo, die razendsnel aan de minister adviseerde en op 9 juli 1958 begon de Tweede Kamer met de behandeling van de daartoe strekkende wijzigingsvoorstellen van de Wet op het Hoger Onderwijs en de Wet op het Notarisambt. De vraag was aan de orde, welke vooropleiding deze academisch gevormde notaris wel moest hebben genoten. De minister - het was niemand minder dan Cals, de "Pandorus" van het Nederlandse onderwijs-

---

11. NJB 1953, blz. 944.

12. T.a.p. (n.5) blz. 17.

bestel - had (zo leek het tenminste) gekozen voor een gelijke behandeling met de gewone, de echte rechtenstudie. Dat betekende dus dat de vooropleiding de gymnasiale moest zijn. MAAR: er school een adder onder het prairiegras der ministeriële voorstellen!! Het overgangsrecht namelijk behelsde een regeling die inhield dat HBS'ers maar liefst tien (!) jaren toegang zouden verkrijgen tot de nieuwe notariële studierichting, op voorwaarde dat zij een tentamen Latijn aflegden. Dat immers werd nodig geacht om met succes het verplichte tentamen Romeins recht te kunnen afleggen, dat ook aan notarissen werd opgelegd. De opmerkelijk lange overgangstermijn van tien jaren zou bovendien, zo wilde althans het voorstel, na afloop voor onbepaalde (!) tijd bij Koninklijk Besluit kunnen worden verlengd. Het was voor de oplettende waarnemer natuurlijk duidelijk dat hier iets achter zat. Wát er achter zat, werd door de minister zélf in zijn MvT gesuggereerd, waarin hij opmerkt dat: "in de komende jaren (...) een wijziging inzake de toelatingseisen tot de studie in de Rechtsgeleerdheid zal worden overwogen"¹³. Het waren omineuze woorden. De woordvoerder van 's ministers eigen partij, de heer Van Rijckevorsel, merkte bovendien aanstonds bij de opening der parlementaire discussies op dat "wellicht (...) in de toekomst ook de gewone rechtenstudie toegankelijk moet worden gemaakt voor degenen die HBS hebben doorlopen, eventueel aangevuld met een tentamen Latijn"¹⁴. Alweer omineuze woorden, onheilspellender nog dan die van de minister vanwege het hier impliciet bij het tentamen Latijn geplaatste vraagteken. Overigens achtten de meeste volksvertegenwoordigers, op de liberale woordvoerders Oud en Berkhouwer na, het hier aangeroerde punt van ondergeschikt belang. Véél gewichtiger immers leek de vraag naar de titulatuur van de toekomstige, universitair gevormde notaris: mocht hij zich "meester in de rechten" noemen, of niet? Bij het einde der debatten was de eerste ware bres geschoten: HBS'ers werden toegelaten tot de notariële studierichting, op voorwaarde dat zij een tentamen Latijn aflegden dat werd afgenomen onder verantwoordelijkheid van de hoogleraar Romeins recht. Deze, als overgangsmaatregel bedoelde opzet was het begin van

---

13. Bijlagen Handelingen der Tweede Kamer, '56/57, blz. 4768.

14. Handelingen der Tweede Kamer '57/58, blz. 1617.

het einde der verplichte gymnasiale propedeuse in de rechten. Van Oven, de enige die zich in deze jaren herhaaldelijk in geschrifte sterk maakte voor de klassieke opleiding der toekomstige juristen, doorzag dit en waarschuwde er voor, alweer middels een hoofdredactioneel artikel in zijn huisorgaan, het NJB¹⁵. Het mocht niet baten. Van het bij de notarisopleiding beproefde recept ging bovendien een voorbeeldige werking uit. Dat bleek toen in 1963 werd overwogen alweer een nieuwe studierichting aan de juridische faculteit toe te voegen. Wederom ging het, als bij het notariaat, om een van oorsprong niet-academische beroepsopleiding. Ik bedoel de fiscale studierichting: ook hierin werden HBS'ers toegelaten en wel op dezelfde voet als de notarissen. Tijdens de debatten in de Tweede Kamer werd over het punt van de vooropleiding der fiscalisten niet of nauwelijks gesproken. Veel belangrijker achtte de volksvertegenwoordiging (terecht overigens) een ander, ook aan de orde zijnd probleem: mochten HBS'ers óók worden toegelaten worden tot de theologische faculteit, zij het dan na het afleggen van voortentamens Grieks en Latijn?? Het was een vraagstelling die niet zonder betekenis was voor de juridische faculteit: op het daartoe strekkende amendement namelijk - in het regeringsvoorstel was dit niet opgenomen - had de minister van onderwijs (Cals) gevraagd waarom een dergelijke regeling wél voor de theologische faculteit zou moeten gelden en niet voor andere¹⁶! Moet niet ieder daarbij aanstonds hebben gedacht aan de juridische faculteit, zeker toen het bewuste voorstel van amendement voor de theologische faculteit door de Kamer werd aangenomen??

Maar, zoals gezegd, in de Tweede Kamer werd toen over het vraagstuk van de vooropleiding voor de toekomstige juristen geen aandacht besteed. Dat geschiedde wél in de Eerste Kamer, waar de senator Diepenhorst zijn vraagtekens plaatste bij de toekomst van het voortentamen Latijn voor fiscalisten en notarissen. Hij voorzag met feilloze scherpte een situatie waarin voor de notarissen werd volstaan met de vertaling van de zinsnede "de mortuis nil nisi bene" en voor de fiscalisten met die van de zigs-

---

15. NJB 1958, blz. 117 e.v.

16. Handelingen der Tweede Kamer 1963, blz. 43.

wijze "pecunia non olet"¹⁷! Zover was het echter - nog - niet. Er werd zelfs aan de juridische faculteiten ten behoeve van de fiscalisten en notarissen bijzonder onderwijs in het Latijn verzorgd. De Groninger faculteit had daartoe een classicus, dr Kortekaas, in dienst genomen die het niet geringe wapenfeit verrichtte aan een totaal gedesinteresseerde schare HBS'ers zóveel Latijn bij te brengen dat zij na één jaar een redelijk stuk Gaius konden vertalen.

Ondertussen maakte een groot aantal HBS'ers gebruik van de mogelijkheid om ná het afleggen van een doctoraalexamen in het notariaat te worden toegelaten tot de gewone juridische studierichting. Langs deze omweg stroomden steeds meer HBS'ers, die nooit de bedoeling hadden gehad zich in het notariaat te bekwaamen, de juridische faculteit binnen; het tij was niet meer te keren. In 1968 - het jaar waarin de termijn verstreek van de overgangsregeling die ooit in 1958 voor de notarissen werd getroffen - in 1968 werd diezelfde regeling uitgebreid tot de gewone juridische studie en nu definitief: voortaan werden alle HBS'ers tot alle juridische studierichtingen toegelaten op voorwaarde dat zij een voortentamen Latijn aflegden, waarvan het nut enkel en alleen werd verbonden aan het bestaan van een verplicht vak Romeins recht. Overigens werd in de Kamer nauwelijks meer tegen de zich reeds toen aankondigende consequenties geprotesteerd; het einde lag in het verschiet. Het socialistische kamerlid Masman had de moeite genomen om eens op de diverse faculteiten naar de zwaarte van het voortentamen Latijn te informeren. Het resultaat van zijn kleine steekproef onthulde willekeur: in de ene faculteit werd Latijn op gymnasium bèta-niveau gevraagd, in een andere had men reeds na vier maanden voldoende kennis verworven om het tentamen Latijn met goed gevolg af te kunnen leggen. Bovendien, zo vond het kamerlid, kan men niet volstaan met vertalingen van de te behandelen teksten¹⁸? Hij pleit voor de afschaffing van het voortentamen Latijn; het siert het kamerlid dat hij niet tevens pleitte voor afschaffing van het verplichte tentamen Romeins recht. Ondanks het voorstel van de heer Masman bleef het voortentamen Latijn in

---

17. Handelingen der Eerste Kamer 1963, blz. 135.

18. Handelingen der Tweede Kamer '67/68, blz. 2769.

1968 gehandhaafd. De beslissing van de Kamer had een explosieve stijging van het aantal eerstejaars-rechtenstudenten, nu voor het eerst merendeels HBS'ers, ten gevolge. Het dwong tot een bezinning op de wenselijkheid van de bestaande situatie. In Groningen trok de hoogleraar Romeins recht H.J. Scheltema zijn consequenties: nog in 1968 schafte hij de vertaal cursus Latijn voor HBS'ers af en stelde een lijst met Latijnse begrippen en rechtsadagia op die door de "Burgerscholieren" uit het hoofd moest worden geleerd. Aan het dienstverband van de heer Kortekaas kwam een eind. Het voortentamen Latijn bewoog zich nu inderdaad in de reeds in 1963 door Diepenhorst voorziene richting: het was afgezakt tot iets beneden het niveau van de Latijnse kennis die wordt verlangd van apothekers-assistentes en chirurgen. In 1971 schafte Scheltema op zijn eigen gezag het tentamen Latijn af, zulks tot verontwaardiging zijner collegae. Daarmede was de Groningse faculteit de eerste waar HBS'ers en gymnasiasten op gelijke voet studeerden. Al in het daaropvolgende jaar werd bij KB van 27 september 1972 het voortentamen Latijn afgeschaft en werden tevens enige wijzigingen in de Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs en het Academisch Statuut aangebracht, die het voorlopige dieptepunt markeren in de ontwikkeling die ik u heb geschetst. Zij behelzen namelijk de noodzakelijke aanpassingen van Wet en Statuut aan de zgn. "Mammoetwet", die de uniformiteit der middelbare school-diploma's tot het verleden deed behoren en de zgn. "eindexamenpakketten" introduceerde. Er diende nu per faculteit te worden vastgesteld welke eindexamenvakken ten minste in een dergelijk "eindexamenpakket" moesten zijn opgenomen om tot de examens in die bewuste faculteit te worden toegelaten. Nu diende er natuurlijk, ten einde de schijn te kunnen volhouden dat het VWO-examen omnivalent is, één faculteit over te blijven waar iedereen, ongeacht de samenstelling van zijn "eindexamenpakket" terecht kan. Die faculteit, dames en heren, is de juridische, het sterquilinium der academie!

Geachte toehoorders!

Wij zijn een lange weg gegaan. Het wordt tijd dat wij halt houden om terug te zien op het afgelegde pad!

Sinds 1968, ben ik zelf getuige geweest van de gebeurtenissen die ik u zojuist schetste en ik kan u verzekeren dat de afschaffing van de voor juristen verplichte gymnasiale vooropleiding en het voortentamen Latijn in de jaren tussen 1968 en 1972 nauwelijks enige opschudding veroorzaakten. Het waren rumoerige jaren, waarin men zich met andere zaken bezighield dan de handhaving der humaniora. De "nieuwe mens" stond immers voor de deur en déze wenste zich bevrijd te weten van de last der eeuwen. In diep stilzwijgen, ja erger nog, met totale indifferentie werd voorbijgegaan aan het afsterven van een oude traditie, van een wezenskenmerk der academische vorming: de verplichte humanistische propedeuse. Toch heeft haar verdwijnen het aanzien van de juridische faculteit en daarmee van de gehele juristerij ingrijpend gewijzigd. Op één aspect daarvan, namelijk de vergaande professionalisering van het rechtenonderwijs, verbiedt mij de tijd in te gaan. Wat ik er overigens over te zeggen heb, laat zich in één - Latijnse - zin samenvatten: "in mole nimium, in nervo non satis"!

Ik wil, aan het einde van mijn betoog gekomen, uw aandacht vestigen op het méést in het oog springende gevolg van de toentertijd nauwelijks nog als een belangrijke gebeurtenis ervaren afschaffing van de verplichte gymnasiale vooropleiding. Ik bedoel de ontzagwekkende toename van het aantal rechtenstudenten. In 1900, dames en heren, telde de gehele Groninger universiteit 365 studenten en kende de juridische faculteit 48 ingeschrevenen, waarvan 17 eerstejaars. In 1963 nog was het aantal eerstejaars tot niet meer dan 70 gestegen. Vijf jaren later, in 1968 bedroeg het aantal eerstejaars rechtenstudenten al 248, tien jaren later waren dat er 418 en in het cursusjaar 1983/'84 hadden zich 565 eerstejaarsstudenten ingeschreven!!

De rechtenstudie had en heeft de naam een betrekkelijk eenvoudige studie te zijn. Dit én het feit dat voor de juridische studierichting, anders dan voor alle andere serieus te nemen studierichtingen in Wet en Statuut géén bijzondere toelatingseisen worden gesteld, trekken niet de meest begaafde VWO-abituariënten aan. Wanneer nu het middelbaar onderwijs op een behoorlijk niveau stond, zoals de oude HBS, ware dit niet zo'n bezwaar, nu dit echter geenszins meer het geval is, rijst een

bijzonder probleem: de juridische faculteiten krijgen steeds groter aantallen steeds slechter gevormde eerstejaarsstudenten te verwerken. In het bijzonder de historische kennis en de taalkundige vorming der meeste eerstejaars bevinden zich op een dusdanig ellendig niveau - het gevolg van jarenlang politiek gefroebel met het middelbaar onderwijs - dat de juridische faculteiten in den lande zich genoopt hebben gezien om, meestal in het verband van het vak Inleiding, iets te doen aan tenminste de taal- en studievvaardigheid der studenten. Dat dit een betreurenswaardige ontwikkeling is behoeft wel geen betoog: de beperkte tijd die beschikbaar is voor het verwerven van de meesterstitel moet nuttiger besteed kunnen worden dan aan een cursus lezen en schrijven, hoe nuttig die op zich ook moge zijn. Ik acht het dringend gewenst dat, om in de trant van de heer Visser van IJzendoorn te spreken, "de enorme leemte" wordt gevuld die het moderne VWO achterlaat. Dat kan op verschillende manieren. Zo zou de universiteit, denk ik, aan een grote behoefte voldoen wanneer zij de oude propedeuse, die zij ooit in 1876 in fideï-commis afstond aan de middelbare school, weer, zij het in gemoderniseerde vorm, aan zich trok door een algemeen vormend jaar in de "liberal arts", de "artes liberales" te introduceren. Een andere, mij sympathieker, mogelijkheid echter zou kunnen zijn om een aantal van de oude, gymnasiale vakken verplicht voor te schrijven voor de toelating tot de juridische studie. Want, waarde toehoorders, ik blijf van mening dat de gymnasiale opleiding, mits op de juiste wijze verzorgd, niet alleen een bijzonder waardevolle bijdrage kan leveren aan de vervolmaking van de jeugd, maar ook een bijzondere ondersteuning is voor de juridische studie. Niet - natuurlijk - vanwege wat men wel eens noemt "de voorbeeldige werking der klassieke oudheid". Dit is een standpunt dat ik als onzin zou willen bestempelen: sinds Ranke behoren wij te weten dat iedere tijd even voorbeeldig of onvoorbeeldig is. Neen: de waarde van de gymnasiale opleiding - zeker voor de juridische studie - is niet zozeer gelegen in het feit dat zij het opgroeiende kind vertrouwd maakt met de cultuur van Grieken en Romeinen, hoe waardevol die kennismaking op zich ook moge zijn, maar veeleer in het feit dat zij de toekomstige student op een zeer harde wijze confronteert met het verschijnsel taal!

Het klassieke Grieks en het Latijn zijn lastige, weerbarstige talen, die zelden tot volmaaktheid worden beheerst. Men moet zich diep inwerken in de structuur dier vreemde talen teneinde haar te kunnen begrijpen; soms moet men zelfs over enige fantasie beschikken om die talen in de eigen taal te kunnen vertalen en al doende dringt men door tot iets dat van onschatbare waarde is: het begrip van de eigen taal! Dat begrip nu acht ik voor de rechtsgeleerdheid, die in wezen een schriftgeleerdheid is, onontbeerlijk. Het werd nergens beter geleerd dan op het oude gymnasium.

Nemen wij dergelijke beslissingen niet, laten wij na eisen te stellen aan de studenten die wij toelaten tot de studie, laten wij toe dat de algemene vorming van de toekomstige jurist verder daalt, dan zal dit vroeg of laat zijn gevolgen hebben op het aanzien dat de juristenstand bij het publiek geniet, een aanzien - vergist u zich daarin niet - dat onlosmakelijk is verbonden met het aanzien dat het recht geniet dat door die stand wordt beoefend.

En dit - geachte toehoorders - was mijn preek
PRO EXCOLENDO JURE PATRIO!
W.J. Zwalve